

УДК 355.01

І. П. РУЩЕНКО,

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПІДРИВНІ СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СТРУКТУРІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Предметом статті, присвяченої осмисленню подій російсько-української гібридної війни 2014–2015 рр., є «підривні соціальні технології» (авторський термін, скорочено – ПСТ), що можна розглядати як специфічний різновид соціальних технологій. Зазначено, що специфіка ПСТ у тому, що на території театру воєнних дій використовується тактика «керованого хаосу», розгортаються масові антиурядові акції під прикриттям тези щодо реалізації демократичних прав громадян. Агресор заздалегідь розробляє відповідні технології, створює управлінські контури, використовує ресурсну базу – соціальну, фінансову, організаційну. ПСТ мають слабкі місця і можуть бути зруйновані за умов, що протилежна сторона застосовує засоби ранньої діагностики, виявляє «критичні точки», відбувається координація зусиль державних інституцій та патріотичних кіл. Запропоновано залучати спеціалістів соціально-гуманітарного профілю для розв’язання проблем національної безпеки.

Ключові слова: *гібридна війна, підривні соціальні технології, «м’яка сила», «п’ята колона», тактика «керованого хаосу».*

Rushchenko, I.P. (2015), “Subversive social technologies in the structure of a hybrid war” [“Підривні соціальні технології у структурі гібридної війни”], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 12–16.

Постановка проблеми. Гібридна війна, що нав’язана Україні північною сусідкою, все частіше стає об’єктом прискіпливої уваги науковців і політиків [1; 2]. Основна увага приділяється суто військовим аспектам і пропагандистській складовій. Однак існує, як на наш погляд, доволі виражений соціологічний аспект проблеми, який пов’язаний із масовими соціальними акціями та застосуванням так званої м’якої сили на театрі воєнних дій.

Мета статті – розкрити соціальну складову гібридної війни, до якої, на нашу думку, належать так звані підривні соціальні технології.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що російсько-українська війна проходить у такі етапи [більш докладно див.: 3]:

1) **тривала латентна фаза**, що включала в себе різнопланову підготовку агресора до війни нового типу (за класифікаціями воєнних експертів гібридна війна належить до воєн

четвертого покоління). Можна припустити, що реальні приготування до атаки на Україну керівництво Російської Федерації почало здійснювати не пізніше 2003 р. (з моменту розв'язання штучного конфлікту довкола острова Тузла);

2) **початок активної фази** воєнних дій (кінець лютого 2014 р.) із застосуванням проти України «м'якої сили» на театрі воєнних дій під прапором «парареволуції». Вона включала в себе штучно зорганізовані масові акції та заворушення, що мали на меті «м'яке» захоплення влади в регіонах, проголошення «народних республік», а у підсумку – утворення так званої Новоросії;

3) **перехід до військової фази** та ескалація збройного протистояння (із середини квітня 2014 р.) після зриву планів «мирного» захоплення українських земель від Харкова до Одеси.

«М'яка сила» є доволі широким поняттям, що застосовується для позначення різних інструментів тиску на суверенну країну без застосування зброї. До неї відносять ідеологічне протистояння (у тому числі історичні, церковні та світоглядні дискурси), відповідні пропагандистські атаки, економічні війни, інсайдерську діяльність осіб, заангажованих агресором. Зміст «м'якої сили» трансформується з початком активних дій на території країни – жертви агресії. Так, ми були свідками спроби підірвати соціальний мир у регіонах, суверенітет держави, легітимний порядок управління в містах шляхом поширення масових соціальних дій під проросійськими гаслами. Агресор не проголошував початок війни, масові заворушення повинні були здаватися стихійними внутрішньоукраїнськими процесами, спровокованими Революцією Гідності. Теза щодо випадковості або стихійності масових явищ на майданах та вулицях легко спростовується методами спостереження і кросрегіонального аналізу подій в обласних центрах Півдня та Сходу України упродовж перших двох місяців весни 2014 р. Очевидним стає наступне: 1) однаковість або схожість цілей масовок; 2) стандартність дій та засобів досягнення цілей; 3) синхронізація проведення акцій у різних містах України у часі; 4) схожість зовнішньої атрибутики, символіки, ідеологічного та пропагандистського забезпечення акцій. Отже, ми були свідками того, як агресор фактично тиражував власні «ноу-хау» по адміністративних одиницях, які визначив театром воєнних дій.

З точки зору соціологічної теорії, перебіг подій на етапі «м'якої сили» містить ознаки

соціальних технологій певного типу. Теорія соціальних технологій є різновидом спеціальних соціологічних теорій і розроблялася, звичайно, на благо людства. Ідея полягала в тому, щоб ефективно використовувати соціологічне експертне знання для управління соціальними процесами. За останні десятиліття накопичилося чимало теоретичних праць з питань сутності та шляхів розробки соціальних технологій. Соціологи завжди бачили в цьому напрямку можливість зробити крок від констатації соціальної реальності до конструювання соціального світу. Надії були доволі «світлими», принаймні, ніхто не вважав можливим обернути ідею технології проти соціального порядку. Хоча з іншого боку, раціоналізувати і технологізувати можна все – війну, злочинність, проституцію, корупцію тощо.

Соціальна технологія – це раціональна стандартизація дій індивідуальних або корпоративних агентів, що забезпечує ефективне досягнення поставлених цілей. Під словом ефективне розуміється або напевне (безумовне) досягнення цілі, або скорочення витрат, термінів реалізації, або максимальне підсилення кінцевого ефекту. На практиці технологізують благочинну або волонтерську діяльність, вступ до вищих навчальних закладів, електоральний процес, призов до армії тощо. Технологія – це альтернатива хаосу, ентропії, невизначеності. Соціальна технологія виступає у двох формах: 1) як *програма*, що містить етапи, операції, процедури та засоби діяльності; 2) як *сама діяльність*, що побудована згідно з програмою. Якщо програма від загалу приховується, то друге є наочним і може бути об'єктом аналізу. Саме це ми і ставимо за **мету** – дослідити, які технології було використано проти України під час гібридної війни, спираючись на історичний матеріал (хоча історична відстань і вимірюється кількома місяцями). Основні спостереження і висновки можна укласти в три пункти.

По-перше, ми пропонуємо, спираючись на досвід російсько-української війни, ввести у науковий обіг поняття «*підривна соціальна технологія*» (далі – ПСТ). Вони є специфічним різновидом соціальних технологій, що націлені на створення ситуації «хаосу» та штучне розкручування сценарію «парареволуції» на території супротивника; мають скеровувати «м'яку силу» на досягнення тактичних та стратегічних воєнних цілей. ПСТ дозволяють перетворити масові мирні і протестні акції на зброю, що наносить супротивнику «удар ножем у спину».

По-друге, воєнний досвід, зокрема захоплення та анексія Автономної Республіки Крим, події у восьми областях – Донецькій, Луганській, Одеській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській – розкривають зміст основних ПСТ, підготовлених у штабах агресора для використання на територіях України. До них належать:

- технологія свавільного проголошення «народної республіки» у межах адміністративної одиниці;

- технологія «м'якого» захоплення влади у містах на користь агресора;

- технологія «живий щит» (блокування військових частин і містечок, підрозділів силовиків, бронетехніки на марші) з використанням активістів, жінок і навіть дітей;

- технологія створення та використання кримінального натовпу;

- технологія «референдум» (для остаточного закріплення захоплення влади та державного перевороту в інтересах агресора).

По-третє, вважаємо за потрібне не тільки вказати на належність дій агресора та маніпуляцій населенням до класу соціальних технологій, а й виокремити специфіку та відмінності підричних соціальних технологій. На наш погляд, варто звернути увагу на такі їх особливості:

- цілі ПТС є руйнівними за суттю, вони розраховані на незаконну зміну влади та поширення хаосу в суспільстві, розкол соціуму, гострий конфлікт та боротьбу, що відповідає планам агресора;

- ПСТ є таємними розробками, авторство програми дій, керівні документи та алгоритм ніколи не розголошуються, тому що завдання агресора – переконати громадськість у спонтанному характері процесів та «нечуваній народній творчості»;

- ПСТ розраховані на швидкоплинні процеси, вони не стають частиною соціального життя, використовуються в обмежені проміжки часу, а потім гальмуються або припиняються за рішенням керівного центру;

- ПСТ побудовані на обмані та шахрайстві, справжні керівники та ляльководи не відомі широкому загалу; незрозумілими залишаються також істинні цілі тих, хто веде гібридну війну, і тим більше – наслідки для регіону та особисто для кожного громадянина.

Для того щоб технологія «запрацювала», потрібні дві речі: 1) управлінський контур, тобто центр, де приймаються поточні рішення, аналізується ситуація та вносяться корективи;

2) ресурси, які виділяє «політичний центр». Розпорядження ресурсами покладається на управлінський контур.

Управлінський контур, очевидно, розгалуджується на дві підсистеми: 1) буквально на місці подій і 2) в генштабі агресора (центрі спецоперацій), що за допомогою сучасних інформаційних технологій здатен ефективно виконувати управлінську функцію на відстані. Суб'єкти управління мусять бути наділеними владними повноваженнями. Природа такої влади є різною. У штабах – це формалізовані відносини відповідно до ієрархії службових позицій. Безпосередньо на місці подій, у натовпах важливу роль відіграють харизматичні властивості лідерів, моральний авторитет, популярність або впливовість особистості у певних колах. Велику силу має влада грошей: довірена особа, що може оперативно розподіляти кошти буквально на вулиці або майдані, набуває рис начальника.

Розгортання ПСТ потребує трьох типів ресурсів:

- **соціальні** – корпоративні та індивідуальні суб'єкти, які стануть фігурантами масових акцій і соціальних процесів;

- **фінансування** – гроші, частіше за все у вигляді готівки, хоча сьогодні використовуються і банківські платіжні картки та інші засоби безготівкових розрахунків;

- **організаційні** – наявність «менеджерів», заготовлених соціальних мереж, баз даних осіб, яких можна оперативно використати при плануванні акцій, схем оперативного зв'язку та оповіщення тощо.

Жодна технологія не може передбачити всі можливі варіанти розвитку подій, тому в неї закладається «коридорний принцип»: головне – досягнення цілі, а шляхи і засоби можуть варіюватися польовими командирами залежно від ситуації. Управління відбувається згідно із заздалегідь розробленим проектом ПСТ, який передбачає певний алгоритм дій, послідовність подій, що утворюють «соціальний ланцюг». Звернемо увагу, що зчеплення подій та проміжних результатів є критичними точками соціальних технологій. Якщо поставити завдання знайти спосіб руйнування соціальної технології, то, напевно, потрібно розірвати умовний ланцюг, аби попередня ланка не ставала базою для наступної дії. Більшість соціальних технологій будуються таким чином, щоб загальна мета розпадалася на низку локальних цілей. Успіх або неуспіх в одній ланці означає можливість або неможливість здійснення наступного

кроку. Наприклад, в анексії Криму критично важливими були такі ланки: захоплення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, примусовий збір депутатів у приміщенні та їх «голосування» за постанову про референдум, блокування активності українських силових структур на півострові, організація референдуму на місцях, проведення референдуму та пропагандистське забезпечення дій. Руйнація будь-якої ланки у «соціальному ланцюгу» мала б критичні наслідки для технології в цілому.

Отже, у структурі кожної ПСТ є одна або кілька критичних точок, де відбувається перехід до нової фази подій. Оперативне втручання у ланцюг, руйнація планів агресора у критичній точці знищує всю комбінацію. На відмінну від революційних подій, коли маси переходять певну межу конформізму, є дійсно аномально збудженими і готовими на самопожертву (це одна з так званих загадок справжньої революції), тактика «керованого хаосу» [4] базується на штучно створених тимчасових групах активістів; їх запал може скінчитися у будь-який момент, коли написаний сценарій натикається на непередбачені обставини чи розумний та енергійний опір. Саме так, очевидно, сталося в Харкові та Одесі, коли сепаратистським «тусовкам» було нанесено точкових ударів в ході відомих подій 7–8 квітня та 2 травня 2014 р. Ескалація «м'якої сили» в цих містах почала пробуксовувати та весь комплекс заготовлених ПСТ буквально розпадався на очах. Ставало зрозумілим, що агресор не досягне тут своїх цілей у той спосіб, як це робилося в Криму, Луганську, Донецьку. Проте і в Дніпропетровську, і в Харкові, і в Одесі, що уникнули долі захоплених територій, було, на нашу думку, більше імпровізації та інтуїції у справі руйнації ПСТ, ніж тверезого розуміння їх природи та слабких місць.

Можна констатувати загальну інтелектуальну неготовність України до ведення воєн четвертого покоління, принаймні так було на початку 2014 р. Зрив планів агресора у більшості областей відбувся завдяки консолідації патріотичних сил, а не через готовність державних інституцій до боротьби та потрібну якість силового блоку.

У найбільш загальному вигляді можна пропонувати такі кроки для протидії планам агресора та припинення розгортання ПСТ.

У «мирний» період:

– інтелектуальне змагання з потенційним супротивником, «розуміння» стратегічних ці-

лей та тактичних прийомів, що розробляються відповідними центрами ворога, контрпропагандистська дуель;

– боротьба з «п'ятою колоною» ідеологічними методами, контррозвідальними заходами, політико-правовими шляхом.

Під час «м'якої фази»:

– руйнація підривних соціальних технологій на території театру воєнних дій з використанням усіх доступних засобів силового й несилового характеру, зрив оперативних планів супротивника з активізації «п'ятої колони» та розгортання ПСТ;

– соціальна мобілізація патріотичного населення на захист цілісності країни і на противагу акціям «п'ятої колони».

Ми вже звертали увагу на те, що Україна не використовує світовий досвід залучення до розробки питань національної безпеки, як у критичні періоди, так і у мирний час, представників гуманітарних наук [5]. Класичним залишається приклад США, де у роки Другої світової війни буквально відбулася мобілізація найвідоміших соціологів, соціальних психологів, які працювали на користь військового відомства. Вважаємо, що на спеціалістів соціально-гуманітарного профілю можуть бути покладені такі завдання:

– здійснення «інтелектуальної» розвідки та аналіз ідеологічних, політико-стратегічних аспектів та тенденцій у стані потенційного супротивника;

– рання діагностика ознак формування «п'ятої колони», моніторинг громадських настроїв;

– ідентифікація ПСТ в момент їх розгортання, знаходження уразливих (критичних) точок кожної з технологій та планування контрзаходів;

– постійна інтелектуальна дуель у сфері боротьби за уми та серця власних громадян, репрезентація національних інтересів у світі.

Висновки. Події перших фаз гібридної війни дають значний досвід щодо зовнішніх національних загроз та вірогідної тактики агресора, який є корисним у світоглядному і практичному відношенні. Потрібно усвідомити, що сучасні війни можуть вестися нетрадиційними засобами, і країна має адекватно реагувати на застосування «м'якої» сили, підступні технології пропагандистських втручань у масову свідомість і сценарії «вуличних воєн».

Список використаних джерел

1. Антонов А. В. Українсько-Російський воєнний конфлікт: сутність, передумови та зміст агресії. Ч. 1. Сутність нового формату воєнного конфлікту, його воєнно-теоретичні засади, характерні риси і ознаки : [стаття] [Електронний ресурс] / Антонов А. В., Бзот В. Б., Жилін Є. І. – Режим доступу: <http://informnapalm.org/wp-content/uploads/2014/11/Voeyenni-konflikty-novogo-typu-4GW.-CHastyna-I.pdf>.
2. Парубій А. Війна Росії проти України і світу [Електронний ресурс] / Андрій Парубій // Українська правда. – 6 серп. 2014 р. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/>.
3. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : монографія / І. П. Рущенко. – Харків : ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
4. Рущенко І. П. Керований хаос: від теорії до практики на теренах України / І. П. Рущенко // Проблеми розвитку соціологічної теорії : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Теорії солідарності та конфлікту в поясненні сучасних соціальних процесів», 21–22 трав. 2015 р. (м. Київ) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : Логос, 2015. – С. 7–9.
5. Рущенко І. П. Війна і соціологія / І. П. Рущенко // Оборонний вісник. – 2014. – № 7. – С. 28–32.

Надійшла до редколегії 26.08.2015

РУЩЕНКО И. П. ПОДРЫВНЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СТРУКТУРЕ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

Предметом статьи, посвящённой осмыслению событий российско-украинской гибридной войны 2014–2015 гг., являются «подрывные социальные технологии» (авторский термин, сокращенно – ПСТ), которые можно рассматривать как особую разновидность социальных технологий. Указано, что специфика ПСТ заключается в том, что на территории театра военных действий используется тактика «управляемого хаоса», разворачиваются массовые антиправительственные акции под прикрытием тезиса о реализации демократических прав граждан. Агрессор заранее разрабатывает соответствующие технологии, создаёт управленческие контуры, использует ресурсную базу – социальную, финансовую, организационную. ПСТ имеют слабые места и могут быть разрушены при условии, что противоположная сторона использует средства ранней диагностики, выявляет «критические точки», существует координация усилий государственных институтов и патриотических сил. Предложено привлекать специалистов социально-гуманитарного профиля для решения задач национальной безопасности.

Ключевые слова: гибридная война, подрывные социальные технологии, «мягкая сила», «пятая колонна», тактика «управляемого хаоса».

RUSHCHENKO I. P. SUBVERSIVE SOCIAL TECHNOLOGIES IN THE STRUCTURE OF A HYBRID WAR

The article is devoted to understanding the events of Russian-Ukrainian hybrid war of 2014–2015. Specificity of the fourth generation war that was imposed to Ukraine is that in the first phase of active actions aggressor did not use weapons, but tried to reach the goals of the war, using the so-called «soft power». The object of the article is «subversive social technologies» (author's term shortened – SST), which can be regarded as a specific kind of social technologies. Specificity of SST is that in the theater of war the tactic of «controlled chaos» is used, massive anti-government actions are spread undercover the thesis to implement democratic rights of citizens. Aggressor develop appropriate technologies beforehand, creates management contours, uses the resource base – social, financial, organizational. The analysis of events in the Crimea and eight regions of the East and South of Ukraine made it possible to single out a number of SST:

- technology of arbitrary declaration of «people's republic» within administrative units;
- technology of «soft» seizure of power in the cities in favor of the aggressor;
- technology of «human shield» using activists, women and even children;
- technology of creation and use of criminal crowd;
- technology «referendum».

Example of Crimean events proves that the aggressor can actually achieve own goals without the direct use of weapons, if there is no clear understanding of the nature of SST and there is no plan of counter actions. SST have weaknesses and can be destroyed, if the other party uses the means of early diagnosis, reveals the «critical points», there is coordination of efforts of state institutions with patriotic organizations. The author offers to involve specialists of social and humanities to solve problems of national security that correspond international experience, namely US policy during World War II.

Keywords: hybrid war, subversive social technologies, «soft power», «fifth column», tactics of «controlled chaos».